

Op zoek naar 'the voice of the city'

Programma's en recensies van beiaardconcerten op het stadhuis van Rotterdam in de zomer van 1957

Naar een voordracht op het Congres van de World Carillon Federation – Oslo 2004

door Laura J. Meilink-Hoedemaker

Inhoud

Op zoek naar 'the voice of the city'	1
Afbakening van plaats, tijd en onderwerp	2
Verzamelen en analyseren van recensies	3
Verder onderzoek in kranten.....	5
Analyse.....	5
Resultaten	6
Samenvatting	10
Conclusies.....	10
Bronnen	11

Afbakening van plaats, tijd en onderwerp

Het thema voor dit congres is 'The voice of the city', de stem van de stad. Binnen de Nederlandse carillongeschiedenis heb ik gezocht naar een mogelijkheid om aan de geboden kapstok een verhaal op te hangen. Daarbij heb ik scherp afgebakend in plaats, tijd en onderwerp. Rotterdam is mijn plaats van handeling. De tijd heb ik doelbewust afgebakend door gebruik te maken van resultaten uit eerder onderzoek rond de persoon van Leen 't Hart. Hij trad in 1957 in Rotterdam aan als stadsbeiaardier en daarom koos ik voor dat jaar. Leen 't Hart (1922-1992) was een sleutelfiguur in de carillonwereld in 1957. Bij zijn aantreden in Rotterdam was hij al stadsbeiaardier in Delft (1943), Leiden (1951) en Amersfoort (1953). Bovendien was hij sinds de oprichting in 1953 directeur van de Nederlandse Beiaardschool in Amersfoort.

Leen 't Hart in 1957 aan het klavier van de Stadhuisbeiaard in Rotterdam

Wij hebben in Rotterdam carillons op de Laurenstoren, het Stadhuis, de Universiteit en in Delfshaven. maar in 1957 was er alleen maar op het stadhuis een carillon. Het gaat om een 4-octaafs carillon van Petit & Fritsen uit 1948.

Maar nu terug naar 'de stem van de stad' het onderwerp van mijn betoog. Wat is dat voor een stem? Spreekt het carillon tot de stad of reageert de stad op het carillon? Ik laat beide stemmen aan het woord, waarbij ik mijn onderwerp afbaken tot 'programma's en recensies van carillonconcerten in Rotterdam in 1957'.

Verzamelen en analyseren van recensies

Ik kon de stem van het carillon, dus de namen van de beiaardiers en hun programma's, ontlenuen aan het programmaboekje voor de zomeravondconcerten op de toren van het stadhuis in Rotterdam. Deze boekjes werden bij de beiaardconcerten uitgereikt en dienden als gratis bewijs van toegang.

Programmaboekje voor de carillonconcerten

De stem van de stad ligt ook vast in recensies, die een weerslag zijn van de waardering van de luisteraar. In Nederland zijn recensies van carillonconcerten niet eerder systematisch vergaard en geanalyseerd.

Ik stuitte op een pak recensies in het archief van Leen 't Hart, afkomstig van het Bureau Voorlichting en Publiciteit van het stadhuis in Rotterdam, een soort knipseldienst. De recensies bestrijken de jaren 1953-1959 en zij zijn geplakt op formuliertjes waarop een datum is gestempeld. Maar dat stempel was niet in alle gevallen goed leesbaar. In het jaar 1957 zijn er 22 knipsels, afkomstig uit acht verschillende kranten en ze hebben betrekking op acht concerten van Leen 't Hart. Ik kon de knipsels alle dateren aan de hand van de programma's in het boekje.

De plakboeken van Leen 't Hart waren een tweede bron voor recensies. Er zijn in totaal tien plakboeken met knipsels, waaronder vele recensies. Leen 't Hart heeft de eerste drie boeken (van 1940 tot 1959) zelf geplakt, de andere zeven boeken heb ik voor hem geplakt in de maanden vóór zijn overlijden in 1992.

't Hart schreef helaas niet altijd de herkomst en de datum bij de recensies en hij plakte sommige recensies in de open plekken tussen oudere knipsels, om te besparen op papier. Toch heb ik ook deze recensies alle kunnen dateren via de gepubliceerde programma's.

Voor 1957 gaat het om veertien recensies in vier verschillende kranten. Vijf recensies van die veertien zaten ook in het pakket van de knipseldienst.

Er was iets merkwaardigs met de recensies die Leen 't Hart had verzameld: Zij hadden alle op één na betrekking op zijn eigen concerten.

Classific.:	Dat.: 28 JUNI 1957
Bron:	Trouw

Leen 't Hart speelde nieuw werk voor de beiaard

LEEN 't HART weet zijn programma's voor de woensdagavond-bespeelingen van de stadhuisbeiaard altijd aantrekkelijk samen te stellen. Hij kan zich dan ook een ruime keuze der uit te voeren werken veroorloven, omdat zijn uitmuntend spel, dat zich kenmerkt door een groot technisch vermogen, een veelzijdig gedifferentieerd toucher en een brede muzikaliteit, hem geen enkele beperking in dat opzicht oplegt.

Woensdag aan voerde hij als pièce de resistance om te beginnen de door Jan van Dijk in opdracht van het Departement voor O.K. en W. geschreven „Toccata voor de beiaard“ uit, een muzikaal, krachtig, lichtvoelig en met vaart gecomponeerd werk, dat menige aantrekkelijke vondst bevat en geheel vanuit het karakter van het instrument klankgestalte kreeg. Derhalve een aantrekkelijke aanwinst voor de carillonliteratuur, hetgeen onderwijl eveneens kan worden gezegd van 't Hart's eigen compositie: Inleiding, Lied en Fuga.

„Wie dat zichzelf verheft temetzelven zeer doorzichtige klank bezit, qua vorm en inhoud een compositorische evenwichtigheid toont, en uiteraard briljant voor de beiaard is geschreven.

Beschouw het Preludium in G van Jef Denijn, eveneens een aantrekkelijk oorspronkelijk stuk voor de klokken, bracht 't Hart verder nog een aantal „gebruikelijke“ volksliedjes, toverigens een prettige en gezellige afwisseling in een beiaard-programma) benevens verschillende kleine en bekende composities in bewerking ten gehore, en besloot zijn bespeeling met een zeer knappe improvisatie, waaraan hij zich evenals trou-

wens in al de reeds genoemde werken, weer een musicus van formaat toonde. A. I.

E. D. 3 11000 1 '56

26 juni 1957

BUREAU VOORLICHTING EN PUBLICITEIT
STADHUIS KAMER 221, TELEF. 111380 (Toestel 217)

Recensie van het carillonconcert op 26 juni 1957, geplakt op een formulier van de Knipseldienst van het Stadhuis in Rotterdam.

Elly Salomé is de enige recensent die nog in leven is. Ik kende haar persoonlijk en heb haar opgezocht. Zij vertelde mij de context van het recenseren in Rotterdam.

Het recenseren ging uit van de krant. De recensenten stuurden hun stukjes in en alleen bij plaatsing volgde betaling. Een groepje journalisten bezocht allerlei concerten in Rotterdam. Ieder had zijn eigen interessegebied en schreef voor zijn eigen krant.

Bij de carillonconcerten zaten de journalisten in de binnenplaats van het stadhuis, een beetje afgezonderd van het publiek. Zij wisselden hun mening over de concerten niet uit.

Wanneer een journalist verhinderd was, nam een collega zijn taak over. Die schreef dan twee recensies, onder twee namen, zijn eigen naam en de initialen A. I. (Ad Interim).

Bij slecht weer luisterde Elly Salomé door het geopende raampje van haar op de Coolingsel geparkeerde auto. Elly Salomé was erg precies. Ze had haar eigen recensies verzameld in plakboeken en elke recensie twee maal gedateerd: de datum van het concert en de datum van plaatsing in de krant.

Tabel: Acht kranten en hun recensenten

krant	recensent
Rotterdamsch Nieuwsblad	G.M. Dersjant en L. de O.
Het Vrije Volk	Eugène Eberlé en Rien Ouwerkerk
Nieuwe Rotterdamse Courant (NRC)	Alex van Amerongen
De Maasbode	Bernard Geise.
De Rotterdammer	Van der Does en Van der Born
Het Rotterdamsch Parool	Elly Salomé
Trouw	A.I. = Ad Interim
De Tijd	Chris van Raay

Verder onderzoek in kranten

In 1957 recenseerde Elly Salomé zes carillon-concerten, waarvan enkele door gastbeiaardiers. Dit bracht mij [toen pas!] op de gedachte om de recensies van alle zeventien concerten in Rotterdam op woensdagavonden in de zomer van 1957 te verzamelen. De belangrijkste bron voor deze recensies vormen natuurlijk de kranten zelf.

Hoewel er in 1957 in acht verschillende kranten was gerecenseerd waren er in het gemeentearchief van Rotterdam maar vier beschikbaar, namelijk de NRC, de Rotterdammer, Het Vrije Volk en het Rotterdamsch Nieuwsblad. Ik heb van deze vier kranten de vier zomermaanden gescreend. Ik was aangenaam verrast door een bijna continue reeks recensies in het Rotterdamsch Nieuwsblad.

De knipseldienst, de plakboeken en de kranten leverden in totaal 50 verschillende recensies op van de 17 concerten in het programmaboekje.

22 recensies van de knipseldienst Rotterdam

14 recensies in de plakboeken van Leen 't Hart

6 recensies in de plakboeken van Elly Salomé

19 "nieuwe" recensies in de kranten in het Gemeente Archief Rotterdam

Analyse

Na de afbakening van het onderwerp en het verzamelen van materiaal was het nu tijd voor een analyse.

1. Hoe was de serie concerten samengesteld?
2. Wie waren de acht gastbeiaardiers?
3. Hoe zaten die concerten in elkaar?
4. Wat was de waardering voor de programma's?
5. Wat was de waardering voor de uitvoering?
6. Welke informatie leverden de recensies exclusief op?

Resultaten

De concerten zijn 'de stem van de stad' zoals het thema van het congres voor ogen heeft. Dus de eerste drie vragen kon ik beantwoorden aan de hand van het programmaboekje. De antwoorden op de laatste drie vragen komen uit de recensies. Deze antwoorden zijn in mijn ogen eveneens een 'stem van de stad'.

Vraag 1: Hoe was de serie concerten samengesteld?

Het programmaboekje leverde de namen en de programma's van de beiaardiers op. In 1957 waren er zeventien concerten op woensdagavonden in juni, juli, augustus en september. Leen 't Hart speelde zelf negen van die concerten, min of meer alternerend met gastbeiaardiers. De aanpak van Leen 't Hart in zijn eerste jaar in Rotterdam komt overeen met die van zijn voorganger Ferdinand Timmermans in het voorgaande jaar 1956.

Vraag 2: Wie waren de acht gastbeiaardiers

Alle gastbeiaardiers waren mannen. Zij zijn afkomstig uit het netwerk van Leen 't Hart: generatiegenoten uit de opleiding in Mechelen en leerlingen uit de nog jonge opleiding in Amersfoort. De beiaardiers zijn in een tabel gerangschikt naar hun jaar van diplomeren. Ferdinand Timmermans was ziek. In zijn plaats speelde Cor Don, wiens speelbeurt werd waargenomen door Peter Bakker.

Tabel: Leen 't Hart en zijn acht gastbeiaardiers

beiaardiers	geboorte- en sterfjaar	opleiding	diploma
Ferdinand Timmermans	1891-1965	Mechelen	1925
Rien Ritter	1922-1991	Mechelen	1949
Leen 't Hart	1920-1992	Mechelen	1950
Gaston Van den Bergh	1924-1994	Mechelen	1949
Jacques Lannoy	1934	Mechelen	1953
Chris Bos	1920-1996	Nederland	1954
Henk Herzog	1910-1975	Amersfoort	1956
Karel Borghuis	1927-1992	Amersfoort	1956
Peter Bakker	1923-1998	Amersfoort	1958
Cor Don	1913-1981	Mechelen Amersfoort	1960

Vraag 3: Hoe was de programma samenstelling

Het programma is in het algemeen symmetrisch opgebouwd op de manier van Jef Denijn in Mechelen in het begin van de 20e eeuw. Men kan de programmering van alle beiaardiers in 1957 traditioneel noemen.

Dat is niet anders dan in 1956, het laatste dienstjaar van Ferdinand Timmermans.

Openingsnummer
 Drie stemmige liedjes
 Drie bewerkingen
 Oorspronkelijke compositie
 Drie bewerkingen
 Oorspronkelijke compositie
 Drie volksliedjes
 Slotnummer, improvisatie

Drie programma's in 1957 in Rotterdam hebben een afwijkende samenstelling. Jacques Lannoy, bracht een Frans getint repertoire, ondanks zijn opleiding in Mechelen. Op 10 juli presenteerde Leen 't Hart de resultaten van een in 1956 uitgeschreven compositiewedstrijd. Op de laatste avond van het seizoen was er een verzoekprogramma, gevolgd door een kopje thee met causerie door Leen 't Hart.

Vraag 4: Hoe was de waardering voor de programma samenstelling?

De recensies geven een indruk van de 'andere' stem van de stad. De recensenten hadden veel waardering voor originele werken voor carillon. Dit gold zowel voor de bekende Vlaamse romantische werken als voor nieuwe Nederlandse composities.

Vraag 5: Hoe was de waardering voor de uitvoering?

Ik heb uit de recensies de drie onderdelen techniek, muzikale expressie en improvisatie geselecteerd en in een tabel geplaatst. Hierbij kende ik de volgende waardering toe.

+++ = uitstekend (briljant, fabuleus, virtuoos)

++ = goed

+ = voldoende

- = slecht

n = niet geïmproviseerd

Tabel: de waardering voor de uitvoering

maand	dag	beiaardier	techniek	muzikaliteit	improvisatie
Juni	5	Leen 't Hart	+++	+++	n
	12	Leen 't Hart	++	++	+++
	19	Cor Don	++	+	n
	26	Leen 't Hart	++	++	+++
Juli	3	Rien Ritter	++	++	+++
	10	Leen 't Hart	n	++	n
	17	Henk Herzog	++	++	+++
	24	Leen 't Hart	+++	+++	+++
	31	Jacques Lannoy	+++	++	n
Aug	7	Karel Borghuis	++	++	n
	14	Peter Bakker	+++	+++	n
	21	Leen 't Hart	+++	+++	n
	28	Gaston Van den Bergh	-	-	n
Sept	4	Leen 't Hart	++	+++	++
	11	Chris Bos	+++	+++	+++
	18	Leen 't Hart	+++	+++	+++
	25	Leen 't Hart	+++	+++	n

Henk Herzog kwam moeilijk op gang maar eindigde met een briljante improvisatie. De presentatie door Leen 't Hart van vier nieuwe composities op 10 juli was briljant. Karel Borghuis moest even wennen maar herstelde zich snel. Opvallend is de presentatie van Gaston Van den Bergh uit Mechelen.

Bij acht van de zeventien concerten werd geïmproviseerd, vijf keer door Leen 't Hart waarvan vier keer "zeer goed" en één keer "goed". De improvisaties van Henk Herzog, Rien Ritter en Chris Bos waren briljant.

Vraag 6: Welke informatie leverden de recensies exclusief op?

6a De presentatie van vier nieuwe werken op 10 juli

Leen 't Hart voerde vier werken uit die afkomstig waren uit een compositiewedstrijd die in 1956 door de Rotterdamse Beiaard Commissie was uitgeschreven. Gevraagd was een werk voor beiaard van vier octaven, met een tijdsduur van vijf tot zeven minuten. De vorm was vrij. De werken moesten onder motto worden ingezonden.

De jury kende een rangorde toe aan de inzendingen. Het publiek was niet op de hoogte van deze uitslag en mocht na de uitvoering door Leen 't Hart zijn mening kenbaar maken. Onder degenen die het eens waren met de jury werd een prijs verloot. Maar ook onder degenen die stemden op wat de favorieten van het publiek bleken te zijn, werd geloot om een prijs. De pers was het eens met de jury over het beste werk, maar veronderstelde dat deze winnende compositie een werk van de ervaren Wouter Paap was. Het bleek van de jonge Wim Franken te zijn.

Het publiek was het niet eens met de jury over de tweede prijs. Het gaf de voorkeur aan de Sonatine van Sjef van Balkom boven de Suite van Gerard Boedijn

Tabel: De waardering van de jury en publiek voor vier composities.

componist	compositie	volgorde jury	volgorde publiek
Wim Franken	Prelude, Fantasie en Rondo	1	1
Gerard Boedijn	Archeologische Suite	2	3
Sjef van Balkom	Sonatine II	3	2
Wouter Paap	Suite voor beiaard	4	4

6b: Gegevens over het weer en de opkomst

De recensies bieden enige informatie over het weer. Er staat soms: ondanks het slechte weer ... Bij het optreden van Gaston Van den Bergh wordt vermeld dat het publiek voortijdig de tuin verliet, en dat dat stellig niet was door het slechte weer....

De sfeer in de binnentuin van het stadhuis wordt meerdere keren met waardering genoemd. Er is weliswaar veel weerkaatsing op de muren, daartegenover staat dat men geen last heeft van het verkeerslawaaï. Een relatie tussen de weersomstandigheden en het aantal bezoekers kon niet worden vastgesteld.

Tabel: het weer en het aantal bezoekers

maand	dag	beiaardier	het weer	aantal bezoekers
Juni	5	Leen 't Hart	n	n
	12	Leen 't Hart	n	n
	19	Cor Don	n	n
	26	Leen 't Hart	n	n
Juli	3	Rien Ritter	n	vrij veel
	10	Leen 't Hart	n	ca 40
	17	Henk Herzog	prachtige zomer	matig
	24	Leen 't Hart	n	groot aantal stoelen bijzetten
	31	Jacques Lannoy	milde zomer	groot aantal banken bijzetten
Aug	7	Karel Borghuis	donker	zeer veel stoelen bijzetten
	14	Peter Bakker	n	n
	21	Leen 't Hart	n	n
	28	Gaston Van den Bergh	ietwat fris	n
Sept	4	Leen 't Hart	n	n
	11	Chris Bos	storm en regen	n
	18	Leen 't Hart	koud, kil	vrij veel
	25	Leen 't Hart	slecht weer	vrij veel

n = niet vermeld

6c: Het debuut van Peter Bakker in Rotterdam

Zonder recensies zouden we het debuut van Peter Bakker in Rotterdam hebben gemist. Bakker nam het concert van Cor Don op 14 augustus over, omdat Don op 19 juni moest invallen voor Ferdinand Timmermans. We kunnen aannemen dat Peter Bakker de uitnodiging al in juni kreeg zodat hij acht weken had om zich voor te bereiden. Peter Bakker was een leerling van Leen 't Hart aan de Nederlandse Beiaardschool in Amersfoort en zou pas in 1958 zijn examen afleggen.

Volgens de recensies was hij voor de pers een complete verrassing. Zij kopten als volgt:

Piet Bakker toont gezonde muzikaliteit in beiaardspel
 Verrassende kennismaking met beiaardier Bakker
 Beiaardier P. Bakker onderschatte snelheid van de stadhuisbeiaard

De derde kop lijkt negatief, maar het bleek dat de virtuoos spelende Bakker zijn programma in 45 minuten afwerkte in plaats van de geplande 60 minuten. Hij was genoodzaakt niet minder dan vier toegiften te spelen, die eveneens goed werden ontvangen door pers en publiek.

6d: Reconstructie van het verzoekprogramma van 25 september 1957

Voor het laatste concert in dit seizoen mocht het publiek kiezen uit de eerdere programma's van Leen 't Hart. De keuzes van het publiek worden in de recensies vermeld. De klassieke programmaopbouw in aanmerking genomen kan het keuzeprogramma er dan als volgt uit hebben gezien.

Rotterdams Stedelied: J.B. van Krieken

Drie oud-Nederlandse liedjes van o.a. Brandts Buys en Viotta.

Drie arrangementen van werken van Grieg:

Solvejgs Lied

Solvejgs Wiegenlied

Letzter Frühling

Originele compositie: Wim Franken: Prelude Fantasie en Rondeau

Vier bewerkingen van klassieken:

Bach: Wohl mir das ich Jesum habe, Jesu joy of man's desiring

Mozart: Menuet uit Eine kleine Nachtmusik

Beethoven: Für Elise

Schubert: Ständchen

Originele compositie: Sjef van Balkom: Tweede Sonatine

Drie buitenlandse volksliedjes:

Frankrijk: Au clair de la lune,

Schotland

onbekend

Nederlands volkslied: Wilhelmus

Samenvatting

Ik heb het congresthema 'the voice of the city' op twee manieren geïnterpreteerd: de stem van het carillon en de stem van de mensen in de stad. Daarbij beperkte ik mij tot Rotterdam in 1957, het eerste dienstjaar van stadsbeiaardier Leen 't Hart.

De stem van het carillon kon ik reconstrueren aan de hand van de gepubliceerde programma's. De reactie van de stad kon ik achterhalen door onderzoek van recensies. Dit brengt mij tot de volgende conclusies.

Conclusies

1. In Rotterdam werd in 1957 een traditionele concertserie opgezet door Leen 't Hart in het eerste jaar van zijn ambt als stadsbeiaardier.
2. De stadsbeiaardier nam het leeuwendeel van de concerten voor zijn rekening.
3. De gastbeiaardiers werden gerekruteerd uit het netwerk van studiegenoten en leerlingen.
4. Er was geen verschil in opzet ten opzichte van de serie in 1956, de laatste van 't Harts voorganger Ferdinand Timmermans.
5. De concertprogramma's waren traditioneel samengesteld.
6. De concerten werden gerecenseerd in de dagbladen.
7. De kwaliteit van de uitvoeringen was zeer hoog.

8. De recensenten gaven de voorkeur aan originele composities boven bewerkingen en volksliedjes.
9. Peter Bakker maakte in augustus een verrassend debuut.
10. De resultaten van een compositiewedstrijd werden door Leen 't Hart op briljante wijze gepresenteerd en door publiek en jury verschillend gewaardeerd.
11. De recensenten hadden grote waardering voor nieuwe composities.

Bronnen

Gedenkboek 50 jaar beiaardschool in Mechelen 1922-1972

Klok en Klepel 1957

Mens en Melodie 1957

Onderzoek in kranten in Rotterdam 1956 en 1957

Gesprekken met Leen 't Hart (1920-1992) en Elly Salomé

Collectie Leen 't Hart [recensies]

Collectie Elly Salomé [recensies]

Collectie Laura Meilink [programmaboekjes]